

Esélyek, lehetőségek az integrált iskolai testnevelés megvalósíthatóságára

© TÓVÁRI Ferenc, © PRISZTÓKA Gyöngyvér
PTE TTK. Testnevelés- és Sporttudományi Intézet, Pécs
toferenc@freemail.hu

Egy olyan társadalomban, ahol a különböző csoportok közötti kapcsolatok gyengék, vagy nincsenek meg, maga a nemzet válik töredezetté (Kertesi & Kézdi, 2009). A társadalomba történő beilleszkedés eredményességét az esélyek megléte, azok megteremtése, illetve az esélyek egyenlősége nagymértékben meghatározhatja. Az oktatás minőségét pozitív irányba befolyásolhatná az integráció, a befogadás, elfogadás és esélyegyenlőség elveinek alkalmazása, bevezetése.

Fontos, hogy a változásokon, a fejlődési lemaradáson átesett emberek, a társadalmilag kirekesztettek is saját feltételeiknek megfelelően teljes életet tudjanak élni. Ehhez járul hozzá nagymértékben a testmozgáshoz, a játékokhoz, a sporthoz kapcsolódó örömszerzés. Ezt támasztják alá Janza Károlyné (2010) hazai és nemzetközi vizsgálatokkal is megerősített szavai, miszerint a sérült, illetve sajátos nevelési igényű tanulók integrációjához az egyik legalkalmasabb lehetőség a sport. A közösen végzett mozgás nagy jelentőségű a tolerancia, az elfogadás, illetve az egyenlő bánásmód kialakulásában, kialakításában. A mozgásos játékok, versengések pozitív hatással vannak a társas kapcsolatokra, biztosítják az élményeket, és sikereket adnak a képességek fejlesztésében, hozzájárulnak egymás elfogadásához, megértéséhez is.

Az Európai Unió tagsággal hazánkban is egyre több szó esik az integrált oktatásról, befogadó iskolákról. Van-e realitása és lehetősége a magyar közoktatásban az együttnevelésnek, van-e esély arra, hogy testnevelés órákon a tanulók együtt élvezhessék a mozgás örömét: sajátos nevelési igényűek és épek közösen. Szeretnénk bizonyítani – bár nagyon sok feladatot kell még végrehajtanunk –, hogy mindez reális és megvalósítható. Egyforma esélyt kell biztosítani a „teljesebb” élet megvalósítására a hátrányban lévők számára, illetve a „másság” elfogadásának természetesebbé tétele is valós érdeket jelenthet a társadalom minden tagjának. Az iskolai testnevelés olyan terület, amely keretein belül megvalósítható az eltérő képességekkel rendelkezők integrációja, és a közös élmények biztosításán keresztül a sporttevékenység egészségre és mentális állapotra való pozitív hatásainak kihasználása.

Kutatásunkban vizsgáltuk a szemléletváltás reális esélyeit, a résztvevők ebben a témakörben meglévő ismereti szintjét. Fontos információhoz jutottunk a szülők és a tanulók válaszaiból, így sikerült összevetni a közoktatás ezen résztvevőinek álláspontját a leendő és már aktív pedagógusok véleményével.

Feltételeztük, hogy a megkérdezettek fogalmi–ismereti szintje hiányos. A testnevelő tanárképzésünkbe beillesztett speciális fakultációk során elsajátított ismeretek a hallgatóink témával kapcsolatos pozitívabb hozzáállását mutathatják. Biztosak voltunk a törvényi szabályozók ismereteinek nagymértékű hiányosságában, és elképzelhetőnek tartottuk az integrált testnevelés órák tartásával kapcsolatos támogató hozzáállást is a vizsgálatban megkérdezettek részéről. Több kérdésünknel előre jósolható volt a testnevelés tárgyat oktatók negatív véleménye. Számítottunk a közoktatás résztvevőinek „egymásra mutatósára”, illetve kapcsolatuk, kooperációjuk

hiányosságaira. Biztosra vettük, hogy a megoldási javaslatok között kiemelt szerepet kap az állami, illetve az iskolai keretek között történő munkavégzés, és a feltételek biztosításának igénye.

Hipotézisek:

- ❖ egyes fogalmak az integráció folyamatával kapcsolatosan nem ismertek, magyarázatra szorulnak;
- ❖ a megkérdezettek jelentős többsége nem ismeri a törvényi rendelkezéseket;
- ❖ a nagy többség szerint a társadalom nem megfelelően foglalkozik a sérült emberekkel;
- ❖ az integrált testnevelés órák tartása, illetve a sérült gyermekek ép gyermekekkel közös testi nevelése a megkérdezettek szerint csak bizonyos feltételek megléte esetén kivitelezhető;
- ❖ az integrált testnevelés órák megtartása és levezetése elvállalható feladat, a sportszakember képzésben viszont a sérült személyek nem kaphatnak edzői szerepet;
- ❖ a szülők és tanulók véleménye alapján a testnevelést tanító pedagógusok vállalnák a közösen végzett testnevelés órák megtartását, tehát alkalmasnak tartják őket a feladat végrehajtására;
- ❖ a testnevelés tanító pedagógusok szerint a szülők nem szeretnék, ha gyermekeik közösen végeznének feladatokat sérült gyermekekkel;
- ❖ a szülők és a tanulók véleménye alapján jó lenne, ha az ép és sérült gyermekek közösen vennének részt az oktatásban;
- ❖ a sérült gyermekek iskoláztatásának gondjait a központi irányító szerveknek kell megoldaniuk.

1. táblázat. A vizsgálatban szereplők köre (N=3505 fő)

Részvevők	Létszám	Vizsgálat ideje
Testnevelés- és Sporttudományi Intézet hallgatói	Hagyományos képzés Bsc képzés 314 fő 184 fő 498 fő	2004-2009.
Testnevelést tanító tanárok	Testnevelőtanárok Tanítók /spec.koll./ 291 fő 182 fő 473 fő	2005-2009.
Szülők (magyar települések)	40 év alattiak 40 év felettiak 306 fő 491 fő 797 fő	2005-2009.
Tanulók (magyarországi iskolák 7-12. osztály)	7-8. osztályosok 9-12. osztályosok 765 fő 972 fő 1737 fő	2005-2009.

A vizsgálatban résztvevő települések a következők voltak: Albertirsa, Balatonkeresztúr, Balatonlelle, Budapest, Dorog, Egerág, Esztergom, Jásszentlászló, Kiskunhalas, Kecskemét, Madocsa, Marcali, Magyarszékely, Magyarszerdahely, Nagykanizsa, Paks, Perkáta, Pilismarót, Pécs, Sárbogárd, Sárszentmiklós, Szentes, Szekszárd, Székesfehérvár, Tát, Vonyarcvashegy.

A vizsgálat módszere: kérdőív nyílt és zárt kérdésekkel, egyszerű matematikai kiértékeléssel, százalékszámítással, interjú, kikérdezés. A vizsgálat céljai:

- ⇒ az integrációval illetve együttneveléssel kapcsolatos tapasztalatok gyűjtése,
- ⇒ a közösen végzett testnevelés órákról vélemények kérése, felmérése,
- ⇒ tanulók, szülők, hallgatók, testnevelést tanító tanárok véleményeinek, válaszainak megismerése

A vizsgálatban feldolgozott kérdőívek összesített eredményei a következők:

2. táblázat. Ismeri-e és tudná-e értelmezni a következő kifejezéseket?

Kifejezések	Testnevelés szakos hallgatók		Testnevelést tanító tanárok		Szülők		Tanulók	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
Szegregáció	16 %	84 %	41 %	59 %	37%	63%	10 %	90 %
Fogyatékosok integrációja	57 %	43 %	74 %	26 %	59 %	41 %	41 %	59 %
Inklúzió	5 %	95 %	31 %	69 %	17 %	83 %	9 %	91 %
Befogadó iskola	63 %	37 %	74 %	26 %	84 %	16 %	80 %	20 %
Tanulásban Akadályozott	74 %	26 %	81 %	19 %	69 %	31 %	32 %	68 %

A fogalmak ismertsége, értelmezése terén sok még a tennivaló, amint az adatok is bizonyítják néhány fogalom megismertetése és magyarázata elkerülhetetlen. A szegregáció és az inklúzió fogalmak értelmezési hiányosságai mellett figyelemre méltó, hogy a fogyatékosok integrációja a vizsgált csoportok többségében „értett” fogalom, ebből is kiemelhető eredmény a testnevelést tanítók ismereti szintje. Mindenképpen említést érdemel a szülők esetében adott nemleges válasz a *tanulásban akadályozott* kifejezésre, hiszen adott, előforduló esetben nem árt, ha tisztában vannak a kifejezés valódi tartalmaival, hogy szülőként érdemben tudják értékelni gyermekük kategóriába sorolását.

3. táblázat. Ismeri-e a törvény azon rendelkezéseit, amelyek a fogyatékkal élő tanulók integrációs lehetőségeit szabályozzák?

Vizsgált személyek	Igen	Nem
Testnevelés szakos hallgatók	8 %	92 %
Testnevelést tanító tanárok	31 %	69 %
Szülők	14 %	86 %
Tanulók	3 %	97 %

Nem meglepő az eredmény, hiszen egy elvégzett korábbi vizsgálat is bizonyította, hogy a közoktatás résztvevői nem ismerik a folyamatot szabályozó törvényeket (Tóvári, 2003). Így az sem várható el, hogy a törvényességen belüli specifikumokat ismerjék és esetlegesen alkalmazzák. Sokat segítené a jelenlegi helyzeten, ha olyan fórumok alakulnának, ahol hitelesen, szakértők, jogászok által megismerhetőek lennének ezek a fontos szabályozók. Meggyőződésünk, hogy a szabályozó törvények megismerése már alapot biztosítana a megvalósításhoz szükséges szemléletváltás elindításához. Egyértelmű, hogy ha egy folyamat jogi háttérével, megvalósíthatóságával, realitásaival tisztában vagyunk, másképpen állunk hozzá. A

közoktatás minden fórumán lenne lehetőség jogász szakemberek bevonására, a szükséges ismeretek átadására.

4. táblázat. Ön szerint a társadalom megfelelően foglalkozik-e a fogyatékkal élők gondjaival és problémáival?

Vizsgált személyek	Igen	Nem
Testnevelés szakos hallgatók	16 %	84 %
Testnevelést tanító tanárok	15 %	85 %
Szülők	9 %	91 %
Tanulók	11 %	89 %

Elgondolkodtató és figyelemre méltó eredményt láthatunk a válaszok alapján. Bizonyára nem véletlen az egyértelmű többség és a vélemények azonos megközelítése. Feltételezhető, hogy nagyobb körben végzett vizsgálat is hasonló eredményt hozna. A látott számadatok a valóságot tükrözik, de joggal merül fel a kérdés, hogy tudunk-e tenni valamit ennek megváltoztatásáért?

A kapott válaszok viszont egyértelműen jelzik, hogy a megkérdezett csoportok mindegyike tisztában van a sérült személyek jelenlegi társadalmi státuszával, átérzik helyzetüket és ismerik a társadalmi hozzáállást. Talán ez is lehetne az ösztársadalmi szemléletváltás szükségességének elindítója, motivációja.

Az őszinte válaszok is bizonyítják, hogy a *másság* megítélésében egységes az álláspont, a nemleges válaszok sugallják, hogy tenni kell valamit annak érdekében, hogy változtatni tudjunk ezen. Jogosan merül fel azonban a kérdés, hogy kik, mikor és milyen módon fognak tenni a változtatás érdekében?

5. táblázat. Elképzelhetőnek tartja-e, hogy a sportszakember képzésben részt vegyenek (részesei legyenek) fogyatékkal élő személyek?

Vizsgált személyek	Igen	Nem
Testnevelés szakos hallgatók	76 %	24 %
Testnevelést tanító tanárok	39 %	61 %

Az eredmények a felsőfokú képzésben részesülők tekintetében pozitív hozzáállásról adnak számot. Érdekes, hogy az aktívan dolgozó testnevelők véleménye szerint nem megvalósítható, hogy a sportszakemberek képzésébe fogyatékkal élők (speciális képességekkel rendelkezők) is bekerüljenek. Elképzelhető azonban, hogy bizonyos esetekben (a fogyatékoság mértéke alapján) ezen csoport jobban tudja és tapasztalatból ismeri a speciális képzés problémáit, sajátosságaikat, amelyekkel a versenyzők rendelkeznek.

Nagyon érdekes és szép példa erre Szekeres Pál, aki sokáig kerekesszékes vívóként sérült társainak segített az edzéseken, napjainkban ép vívók segítő felkészítője női és férfi szakágban. Érdekes tehát, hogy ép versenyzők felkészítésében válogatott, nemzeti szinten van helye sérült személynek, a sérült személyek felkészítését, a képzésbe történő bevonását azonban már nem tudják elképzelni a sporttal foglalkozók.

6. táblázat. Ön szerint elképzelhető-e a testnevelés órán a valamilyen fogyatékkal élő tanulók foglalkoztatása az ép tanulókkal együtt?

Vizsgált személyek	Igen	Nem
Testnevelés szakos hallgatók	55 %	45 %
Testnevelést tanító tanárok	39 %	61 %
Szülők	40 %	60 %
Tanulók	57 %	43 %

A további feladatok szempontjából érdekes, de a várt eredmény született. A vizsgált személyek közül a *testnevelő tanárok* csoportja az egyik, akiknek többsége nem tudja elfogadni az integrációs elveket. Tanulságos és további feladatokat meghatározó eredmény lehet a *szülők* véleménye erről a kérdésről. Természetesen ezt az eredményt befolyásolta az eddigi szülői gyakorlat, a pedagógusok több évtizedes tapasztalata is, de bizonyára a testnevelést oktatókkal szemben támasztott eredménycentrikus követelményrendszer is. Örömmel vehetjük viszont a többi válaszadó véleményét, hiszen nagyobb részben elképzelhetőnek tartják az integrált testnevelés órák megtartását. A nemleges válaszok is jelzik a szemléletváltás szükségességét a vizsgált célcsoportoknál, illetve ki kell használni a *tanulók, illetve testnevelés szakos hallgatók* jelenlegi ismereti szintjét, hozzáállását, további bizonyítékokat kell adni az együtt végzett testnevelés órák megvalósíthatóságáról.

7. táblázat. Vállalná-e testnevelés órán az integrált oktatást?

Vizsgált személyek	Igen	Nem	Csak továbbképzés után
Testnevelés szakos hallgatók	33 %	11 %	56 %
Testnevelést tanító tanárok	22 %	62 %	16 %

Ebben a kérdésben a testnevelés szakos hallgatók lényegesen jobb hozzáállásról tettek tanúbizonyságot. A kapott eredmény magyarázata lehet, hogy hallgatóink már fakultációs tárgyak keretében foglalkoznak integrációs elvekkel és fogyatékosok sportjával. Ez hallgatóink esetében két féléves képzés: „*Integráció és alternatívítás a testi nevelésben*” illetve az előbbire épülő „*Fogyatékosok sportja*” tárgyak. Az új képzési rendben az előbbieken említett sportszaktárgyak neve megváltozott.

Az elméleti órákon hallott ismereteket *Integrált sportnap* megrendezésével egészítjük ki, amely gyakorlati terepet biztosít hallgatóinknak. Aktívan dolgozó „kollégáik” a jelenlegi tantervi követelményekkel és teljesítmény centrikus elvek alapján végzik dolgukat, sok esetben az új integrációs ismeretek hiányában. Így ehhez a munkához nehezen illeszthető az integrációhoz feltétlenül szükséges differenciálás. Bizonyára egy jól megszervezett integrációval kapcsolatos továbbképző kurzus sokat javítana ezen az arányon. Mindenképpen felvetődik annak gondolata, hogy az új rendszerben történő felsőoktatási képzésbe hogyan illeszthető be egy speciális ismereteket adó *szakirányú továbbképzés* beindítása, amelynek elvégzése esetén a testneveléssel és sporttal foglalkozó pedagógus alkalmassá válhat az ép és sérült tanulók közös foglalkoztatásának vezetésére.

8. táblázat. Hogyan fogadnák a testnevelést tanító tanárok, ha az ép tanulók mellé az oktatás során fogyatékkal élő tanuló is bekerülne?

Hogyan fogadnák a testnevelést tanító tanárok	A szülők véleménye alapján	A tanulók véleménye alapján
Helyeselnék és vállalnák a feladatot	10 %	15 %
Fenntartásaik lennének	61 %	56 %
Nem helyeselnék és nem vállalnák a feladatot	24 %	20 %
Értékelhetetlen válasz	5 %	9 %

A megkérdezett szülők és tanulók válaszai alapján testnevelő tanárainknak csak nagyon kis százaléka fogadná el az integrált testnevelés elveit a gyakorlatban. Ez a feltételezés is alátámasztja a korábbi kérdésekre adott testnevelői véleményt, amely szerint többségük nem tudja elképzelni az integrált tanórát. Természetesen nagyon jó lenne, ha a szülői és tanulói vélemények megváltozhatnának a testnevelő tanárokról, de ehhez az érintetteknek is nagyon sokat kell tenniük. A szülők véleménye alapján az egyértelműen *elutasító, nem helyeslő, és a feladatot nem vállaló* választ adók aránya magas a testnevelők megítélés szempontjából.

9. táblázat. Hogyan fogadnák a szülők, ha ép gyermekük mellé az oktatás során fogyatékkal élő tanuló is bekerülne?

Hogyan fogadnák a szülők:	Testnevelést tanító tanárok véleménye alapján
Helyeselnék	10 %
Bizonyos fenntartásaik lennének	55 %
Nem helyeselnék	31 %
Értékelhetetlen válasz	4 %

A testnevelő tanárok véleménye sem túl jó a szülők hozzáállásáról. A korábbi kérdésekre adott válaszok azonban bizonyítják, hogy a szülők integrációs ismeretei és az elvek elfogadása tekintetében lényegesen jobb véleménnyel foglaltak állást a témakörben. Az eddigi válaszok ismeretében mindkét fél számára érdekes lehet, hogy a szülői és tanári oldal is meglehetősen elutasító álláspontot feltételez a másik fél részéről, az érintett csoportoknak feltett kérdés alapján egymásra mutató fedezhető fel. A szülők és a tanulók szerint a pedagógusok nem helyeselnék az integrációt, a pedagógusok szerint pedig a szülők sem. Mindenképpen meg kell találni azokat a fórumokat, ahol az érintettek közösen, ismereteiket kicserélve és összehangolva tudnak állást foglalni az ép és sérült gyermekek közösen végzett testmozgásával kapcsolatosan.

10. táblázat. Szülői vélemények az integrált testnevelés órákkal kapcsolatosan

1.	Jó lenne, hiszen így gyermekem is megismerné a fogyatékkal élők gondjait, problémáit.	29 %
2.	Fenntartásaim lennének, hiszen így az ép tanulókra kevesebb időt fordítana a pedagógus.	28 %
3.	Támogatnám és segíteném az ötletet, hiszen a szemléletváltást már az iskolában el kell kezdeni és ez jó alkalom lenne.	21 %
4.	Nem helyeselném, hogy közösen tanuljon a gyermekemmel.	12 %
5.	Tiltakoznék az iskolavezetőnél, hiszen a „másként” élő tanuló nem kerülhet be az épek közé.	6 %
	Értékelhetetlen válaszok	4 %

A korábbi helytelen megítélés egyértelmű cáfolata mutatkozik a válaszokban, hiszen a szülők nagy többsége olyan választ jelölt meg, amely egyértelműen támogatja az integrált testnevelés órák megvalósítását. Ez a tény egy kezdő lépést is jelenthetne: hiszen ha az iskolák „nyitnának” a szülők felé, biztosan nem a szülőkön múlna a sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése, együtt oktatása. Természetesen ehhez az iskolák vezetői és pedagógusai részéről szemléletváltásra lenne szükség. Ebben is segíthetnének a szervezett továbbképzések. A fenntartásokkal rendelkező illetve támogató szülők közel azonos száma is bizonyítja, hogy a probléma megoldása közösen, a szülők bevonásával kell, hogy megtörténjen.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a válaszok összegzése alapján a támogató és elutasító választ adók száma közel azonos, tehát mindenképpen szükséges lenne a szemléletváltás folyamatának elindítása.

11. táblázat. Tanulói vélemények az integrált testnevelés órákkal kapcsolatosan

1.	Jó lenne, hiszen így én is megismerném az Ő gondolatait, problémáikat.	27 %
2.	Egyáltalán nem örülnék, és nem helyeselném.	24 %
3.	Nagyon jónak tartanám, ha így alakulna, hiszen a szemléletváltást már az iskolában el kell kezdeni.	19 %
4.	Komoly fenntartásaim lennének, hiszen így az ép tanulóknak kevesebb időt fordítana a pedagógus.	18 %
5.	Tiltakoznék az iskolavezetőnél, hiszen a „másként” élő tanuló nem kerülhet be az épek közé.	4 %
	Értékelhetetlen válaszok	8 %

Hipotézisünk szerint a tanulók esetében egyértelmű elfogadást és befogadást vártunk. Ebben a vizsgálatban ez nem egyértelműsíthető, hiszen a második helyen megjelölt válaszok már nem erről győznek meg bennünket. Természetesen örömteli, hogy a tanulók is elfogadnák az integrációval kapcsolatos elveket, de mindenképpen a szülőkhöz hasonló pozitív hozzáállást vártunk. Az iskolában történő hiteles és szakértői tájékoztatás ezen a sorrenden sokat változtathatna.

Arra a kérdésre, hogy „Ön hogyan oldaná meg a fogyatékkal élő, de közösségben nevelhető kisgyerekek iskoláztatását?” – 512 szülő válaszolt. A leggyakrabban előforduló válaszok (nem sorrendiség):

- tanárok, szülők, tanulók előzetes felkészítése,
- megfelelő eszközök, körülmények biztosítása,
- egyetemeken és főiskolákon az új ismeretek oktatása,
- bátor, nyitott, empátikus pedagógusokkal,
- megfelelő szakemberek alkalmazása,
- kiemelt támogatás az integráló iskolának,
- a tanárok mellett dolgozó speciális oktatók alkalmazása,
- kiemelt bérezés a pedagógusoknak,
- az osztálylétszámok keretek közé szorítása,
- differenciált oktatás a képességeknek megfelelően,
- mindenképpen „vegyes osztályokkal”,
- több speciális illetve alternatív iskola létrehozása,
- társadalmi szintű szemléletváltás.

Ezeket a szülői válaszokat talán a közoktatásban dolgozó pedagógusok, iskolavezetők, felsővezetők is figyelembe vehetnék, hiszen találhatunk olyat, amely már megvalósulóban van, de a többségükben olyan, amelynek esélye a bevezetésre nem kecsegtet sok jóval. Reméljük, hogy a társadalmi szintű szemléletváltás a társadalom minden tagját érinteni fogja, így évről – évre nőhet azon tanulók száma, akik integrált oktatásban vesznek részt.

További vizsgálati lehetőségek

Mindenképpen szükségesnek tartanánk a vizsgálat kiterjesztését közép- illetve kelet magyarországi településekre. Ezzel lehetőség nyílna összehasonlító elemzéseket készíteni a már meglévő adatokkal, vizsgálni lehetne a kistelepülések, illetve a nagyvárosok adataiban fellelhető eltérések okait. Néhány kérdés esetén attitűdskála alkalmazása a pontosabb, behatárolhatóbb eredmények miatt. Érdekes eredményeket kaphatnánk, ha hasonló vizsgálatot végeznénk az óvodai nevelés területén is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy hiteles és szakszerű tájékoztatással, a nemzetközi tapasztalatok és új integrációs ismeretek átadásával szükséges lenne a szemléletváltásra való törekvéseket elkezdeni. Ennek egyik legfontosabb helyszíne a közoktatás terepe, beleértve a tanárképzés intézményeit is. Azon testnevelő tanárok, akik ismerik és támogatják az integrációs, inklúziós irányelveket, lényegesen nagyobb eséllyel tudnák alkalmazni a tanterv és a tananyagközpontú szemléletmód helyett a gyerekközpontú gondolkodást és tanítási módszereket. A siker érdekében a szülők és tanulók is sokat tehetnek, azonban véleményeik azt tükrözik, hogy ehhez a közoktatási intézményekkel való kapcsolatukban kellene először változtatni. Hiába lenne befogadó szemléletmódú a szülő és a gyermek, ha az iskola nem ezeket az elveket vallja, de fordított helyzetben a szülők hozzáállása is akadályozó tényező lehet. Fontosnak tartjuk egyes pedagógiai és szakmai értékek újragondolását, mert meggyőződéssel valljuk, hogy a testnevelő tanárok képesek az integráció felé történő nyitásra, annak megvalósításával a szülők és a gyermekeik felé új pedagógiai értékek közvetítését végezhetik alkalmassá téve őket felnőtt életükben is az együttélésre, együttműködésre, a társadalmi munkamegosztásban való helyük megtalálására.

Irodalomjegyzék

- JANZA Károlyné (2010): „Együtt az integrációért a sporttal és a művészetekkel” műhelykonferencia előadása. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. 2010. március 31.
- KERTESI Gábor & KÉZDI Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 56 (11), 959-1000.
- TÓVÁRI Ferenc (2003): Tanulói jogokról – nem csak tanulóknak. *Iskolai Testnevelés és Sport*, 16 (6), 18-19.